03/10/2020

“Ο δίκαιος άνθρωπος στις «Παροιμίες» Σολομώντος”

Μητροπολιτικό Έργο / Ι.Μ. Μάνης

Του Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Μάνης κ. Χρυσοστόμου

Τό βιβλίον «Παροιμίαι Σολομῶντος» εἶναι ἕνα σπουδαῖο βιβλίο τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Περιλαμβάνει γνωμική ποίηση, σοφά ἀποφθέγματα, δηλ. εἶναι ἕνα ἀξιόλογο σύγγραμμα συντεταγμένο σέ ἔμμετρο λόγο μέ φιλολογικούς ἀντιθετικούς παραλληλισμούς ὡς καί σχήματα προσωποποιήσεως καί εἰκόνες ἀπό τήν φύση.

Τό βιβλίο περιλαμβάνει τριάντα ἕνα κεφάλαια καί ἐπειδή τά περισσότερα ἐξ αὐτῶν περί τά δέκα ἑπτά ἀποδίδονται στόν σοφό βασιλέα, τόν Σολομῶντα, ἐνῶ τά ὑπόλοιπα προέρχονται ἀπό ἄλλους συγγραφεῖς, τό ὅλον ἔργον ἔλαβε τόν τίτλον «Παροιμίαι Σολομῶντος».

Ὁ σκοπός τῆς συγγραφῆς τοῦ βιβλίου εἶναι προφανῶς ἡ προβολή καί διδασκαλία τῆς σοφίας καί μάλιστα στούς νέους ἀνθρώπους. Βέβαια, ἡ σοφία αὐτή στηρίζεται στόν σεβασμό πρός τόν Θεό κατά τό ἀξίωμα «ἀρχή σοφίας φόβος Κυρίου».

Ἐπειδή δέ τά νοήματα αὐτῆς τῆς γραμματείας καί διδασκαλίας εἶναι ὑψηλοῦ ἐπιπέδου, ὁ ἀναγνώστης ἤ ὁ ἀκροατής τῶν «Παροιμιῶν» χρειάζεται ἀρκετή προσπάθεια καί πνευματική καλλιέργεια γιά νά μπορέσει νά εἰσδύσει καί κατανοήσει τήν σοφία αὐτή. Ἀκριβῶς γι’ αὐτό τόν λόγο καί τό βιβλίο αὐτό ὀνομάστηκε «Πανάρετος Σοφία» καί «Παιδαγωγική Σοφία».

Ἔτσι ἡ Ἐκκλησία κατέταξε τό βιβλίο αὐτό στόν «Κανόνα» τῆς Ἁγίας Γραφῆς, τῶν Βιβλίων Π. Διαθήκης καί ἀπέδωκε ἀξιοπιστία καί θεοπνευστία. Ἔτσι γίνεται χρήση τῶν Παροιμιῶν καί στό χῶρο τῆς λατρείας της Ἐκκλησίας. Προσέτι καί οἱ θεοφόροι Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας κάμνουν ἀναφορές καί παραπομπές στίς «Παροιμίες» καί τίς θεωροῦν πάνυ ὠφέλιμες καί οἰκοδομητικές.

Εἰδικότερα, στό βιβλίο γίνεται συχνά λόγος γιά τόν δίκαιο ἄνθρωπο καί ὑπό τόν ὅρο «δίκαιο» ἐννοεῖ ἡ συγγραφή τόν ὑπό στενή καί εὐρεία ἔννοια δίκαιο.

Γενικῶς δίκαιος εἶναι ἐκεῖνος πού ἐφαρμόζει τόν νόμο καί διανέμει, χειρίζεται ὀρθῶς τό ἀγαθόν καί τό κακόν, ἀλλά στή Βίβλο ἐννοεῖται ὁ ἐνάρετος ἄνθρωπος. Εἶναι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἀγωνίζεται γιά τήν κατάκτηση τῶν θείων ἀρετῶν καί κατά συνέπειαν δικαιοσύνη εἶναι ἡ πληρότητα τῶν ἀρετῶν.

Εἰδικότερα ἀναφέρουν οἱ «Παροιμίες»: Ἡ ζωή τοῦ δικαίου ἀνθρώπου εἶναι κυριολεκτικά πηγή ζωῆς», ἀπ’ ὅπου ἀναβλύζει καλωσύνη καί ἐλεημοσύνη. Γράφει: «Πηγὴ ζωῆς ἐν χειρὶ δικαίου» (10, 11). Τά χέρια τοῦ δικαίου ἀνθρώπου εἶναι γεμάτα φιλανθρωπίες καί ἀγαθοεργίες. Εἶναι χέρια πού φέρνουν γαλήνη, παρηγορία, ἐλπίδα. Δέν εἶναι χέρια ἐγκληματικά ἀλλά εὐεργετικά στόν συνάνθρωπο.

Ἔπειτα, οἱ λόγοι τοῦ δικαίου περιέχουν ἀλήθεια. «Χείλη δικαίων ἐπίσταται ὑψηλά» (10, 21). Δηλ. τά χείλη τῶν δικαίων γνωρίζουν νά λέγουν μεγάλες καί ὑψηλές ἀλήθειες καί ὄχι ψεύδη καί χαμηλοῦ ἐπιπέδου λόγια. Ἔτσι «λογισμοί δικαίων κρίματα» (12, 5). Οἱ σκέψεις τῶν δικαίων εἶναι ὀρθές καί συνετές καί δέν κρύπτουν δολιότητα καί πονηρία.

Ὡς δέ λέγει ὁ Μ. Βασίλειος: «Χρή ὥσπερ δικαστὴν τὸν λόγον τὴν ἀνωτάτην χώραν παρ’ ἡμῖν λαχόντα, ἕκαστον κρίνειν καὶ ἐξετάζειν, τά τε λεκτέα καὶ τὰ πρακτέα καὶ μὴν καὶ ταῖς συγκαταθέσεσι τῶν πραγμάτων καὶ ταῖς ὁρμαῖς τῆς ψυχῆς μετὰ ἀκριβοῦς ἐπικρίσεως ἐπιτρέπεις» (Εἰς Ἡσαΐαν, κεφ. 1, 41). Καὶ ἀκόμη «καλύπτουσιν

ἔχθραν χείλη δίκαια» (10, 18). Δέν ἐρεθίζουν καί δέν ἐξοργίζουν εἰς περαιτέρω ἔχθρα.

Ὅσον ἀφορᾶ τὴν καρδία τοῦ δικαίου, ἀπ' ὅπου ἐκπηγάζουν τὰ συναισθήματα, «ὁ δίκαιος ἐλεᾷ καὶ οἰκτείρει ἀφειδῶς» (21, 26) ἀναγράφουν οἱ «Παροιμίες». Ὁ δίκαιος ἄνθρωπος ἐλεεῖ καί εὐσπλαγχνίζεται χωρίς κρατούμενα φιλαργυρίας. Δίνει ὁ δίκαιος.

Κάμνει ἐλεημοσύνες. Φτιάχνει ἔργα ἀγάπης. Δίνει στόν συνάνθρωπο μέ γενναιότητα καί χωρίς ὑστεροβουλία. Ἀκόμη καί πρός αὐτά τά ζῶα, τά ἄλογα κτήνη, ὁ δίκαιος δείχνει ἀγάπη. Λέγουν οἱ «Παροιμίες» «Δίκαιος οἰκτίρει ψυχάς κτηνῶν αὐτοῦ» (12, 10).

Ὁ δίκαιος, λοιπόν, ἔχει «καρδίαν λεπτήν», πού συμπαθεῖ καί τά ζῶα διότι καί αὐτά εἶναι δημιουργήματα τοῦ Θεοῦ. Ἡ σκληρότητα πρός τά ζῶα εἶναι ἔνδειξη σκληροκαρδίας. Ὁ δίκαιος ὅμως ἄνθρωπος δέν διαθέτει καρδία πέτρινη ἀλλά σπλαγχνική.

Ὁ δίκαιος ἄνθρωπος φαίνεται ἀπό τίς πράξεις του. Ὁ ἴδιος ὁ βίος του εἶναι κάτοπτρον τῆς δικαιοσύνης του. Ἔτσι «οὐκ ἀρέσει τῷ δικαίῳ οὐδὲν ἄδικον» (12, 21). Δέν εἶναι ἀρεστόν στόν δίκαιο ἄνθρωπο τίποτα τό ἄδικον καί τό κακόν.

Γνωρίζει ὅτι ἡ ἀδικία δέν εὐλογεῖται. Ἡ ἀδικία φέρει μέσα του αἴσθημα ἀποστροφῆς καί περιφρόνησης. Κατά συνέπειαν «δίκαιος οὐ προσέχει χείλεσι ψευδέσιν» (17, 4), δηλ. δέν δίνει καμμία προσοχή στά χείλη πού ψεύδονται, πού ἐκστομίζουν ὕβρεις καί συκοφαντίες καί λέγουν ματαιότητες.

Ἔτσι στόν οἶκο του, στήν οἰκογένειά του ὁ δίκαιος ἄνθρωπος ἔχει ἠρεμία, εὐφροσύνη καί χαρά. Μάλιστα, γράφουν οἱ «Παροιμίες»: «Οἶκοι δικαίων παραμένουσι» (12, 7). Τά σπίτια τῶν δικαίων θά παραμένουν ἀσάλευτα, οἱ οἰκογένειες δέν θά διαλυθοῦν γιατί ἔχουν ὡς θεμέλιους λίθους τὴν δικαιοσύνη.

Καί πάλιν γράφεται στό βιβλίο τῶν «Παροιμιῶν»: «Οἴκους δικαίων ἰσχύς πολλή» (15, 6). Μπορεῖ ἐνίοτε νά κλυδωνίζονται οἱ οἰκογένειες τῶν δικαίων, τῶν ἐναρέτων κάι τῶν εὐσεβῶν, ὅμως, ἀντέχουν στίς δοκιμασίες γιατί στηρίζονται στό δίκαιο καί τήν δικαιοσύνη.

Γι’ αὐτό καί ἰσχύει πάντοτε τό ἀπόφθεγμα τῶν «Παροιμιῶν» τό ὁποῖο διακελεύει: «Μνήμη δικαίων μετ’ ἐγκωμίων»(10, 7). Ὅσες φορές δηλαδή οἱ ἄνθρωποι ἐνθυμοῦνται τούς ἀποθανόντες δικαίους, ἡ ἐνθύμηση αὐτῶν συνοδεύεται πάντοτε ἀπό ἐγκώμια καί ἐπαινετικά λόγια, ἀκριβῶς ἐπειδή ἡ δικαιοσύνη τους, ἡ ἀρετή τους ἀναγνωρίζεται ἀπ’ ὅλους.

Οἱ δίκαιοι ἄνθρωποι ὅταν φύγουν ἀπό τόν κόσμο αὐτό, πραγματικά ἀφήνουν μνῆμες ἐκτίμησης, ἀξιοπρέπειας καί εὐγένειας. Μνῆμες ἀληθοῦς πολιτισμοῦ.

Ὁ Προφητάναξ Δαυΐδ, ὁ πατήρ τοῦ Σολομῶντος εἶχε ἤδη προβλέψει: «Εἰς μνημόσυνον αἰώνιον ἔσται δίκαιος» καί συνάδει πράγματι τοῦτο μέ τήν λύρα τοῦ Τυρταίου, ὁ ὁποῖος ἔλεγε: «Οὐδέποτε κλέος ἐσθλόν ἀπόλλυται, οὐδ’ ὄνομ’ αὐτοῦ, ἀλλ’ ὑπό γῆς περ ἐών γίγνεται ἀθάνατος».

Τό κυριώτερο ὅμως εἶναι ὅτι τόν δίκαιο ἄνθρωπο τόν εὐλογεῖ ὁ Θεός, τόν εὐεργετεῖ, τόν χαριτώνει. Γράφουν οἱ «Παροιμίες»: «Εὐλογία Κυρίου ἐπί κεφαλήν δικαίου» (10, 6). Ἔτσι οἱ δρόμοι τῶν δικαίων, τῶν ἐναρέτων ἀνθρώπων εἶναι εὐάρεστοι στό Θεό.

«Δεκταὶ παρὰ Κυρίῳ ὁδοὶ ἀνθρώπων δικαίων» (15, 28α) καί ὁ Θεός «εὐχαῖς δικαίων ἐπακούει» (15, 29), δηλ. ἀκούει τίς προσευχές τους καί ὁ δίκαιος ἄνθρωπος προστατεύεται, καθ’ ὅτι ἀληθῶς «δίκαιος ἐκ θήρας ἐκδύνει» (11, 8), δηλ. ὁ δίκαιος ἐξέρχεται ἀβλαβής καί σῶος ἀπό κινδύνους πού διέτρεξε γιατί τόν προστατεύει ὁ Θεός.

Βέβαια ἡ ἔννοια «δίκαιος ἄνθρωπος», ὅπως τήν εἴδαμε στίς «Παροιμίες» τοῦ Σολομῶντος, εἶναι μία σπουδαιοτάτη ἔννοια πού αἰῶνες ἀπασχολεῖ τήν διανόηση. Γι’ αὐτές τίς δύο λέξεις-ἔννοιες καί πραγματικότητες «ἄνθρωπος» καί «δίκαιος» ἀείποτε ὁ ἄνθρωπος ψάχνει, ἀναζητεῖ τό βαθύτερο περιεχόμενό τους. Τί εἶναι ὁ ἄνθρωπος, καί τί εἶναι τό δίκαιον; Ἀπό κοντά βέβαια ἔρχεται καί ἡ ἄλλη ἔννοια ἐκείνη τῆς δικαιοσύνης.

Ὡστόσο, στή βιβλική καί πατερική παράδοση ἀναφερόμενοι στή πραγματικότητα τοῦ ἀνθρώπου καί τοῦ δικαίου καί κατ’ ἐπέκτασιν τῆς δικαιοσύνης ὑπάρχει ἄλλη ἑρμηνευτική ἀπό ἐκείνη τῆς φιλοσοφίας τῆς νομικῆς ἐπιστήμης, τῆς κοσμικῆς σκέψεως ἐν γένει.

Ὁ ὅρος «ἄνθρωπος» θεολογικῶς σημαίνει ὅτι ἡ ἀξία καί τό εἶναι τοῦ ἀνθρώπου θεμελιώνεται στή σχέση του μέ τόν Θεό. Χαρακτηριστικά στό βιβλίο τῆς Γενέσεως διαβάζουμε: «Καί εἶπεν ὁ Θεός ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ’ εἰκόνα ἡμετέραν καί καθ’ ὁμοίωσιν» (Γεν. 1, 26) καί στό ἑπόμενο κεφάλαιο πάλι διαβάζουμε «καί ἔπλασεν ὁ

Θεός τόν ἄνθρωπον, χοῦν ἀπό τῆς γῆς καί ἐνεφύσησεν εἰς τό πρόσωπον αὐτοῦ πνοήν ζωῆς καί ἐγένετο ἄνθρωπος εἰς ψυχήν ζῶσαν» (Γεν. 2, 7). Πρόκειται δηλαδή γιά μία ψυχοσωματική ἑνότητα «ἄνθρωπος».

Ἔτσι ὁ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός θά ὀνομάσει τόν ἄνθρωπον «κόσμον ἐν μικρῷ μέγαν ... ἐπόπτην τῆς ὁρατῆς κτίσεως, μύστην τῆς νοουμένης, βασιλέα τῶν ἐπί τῆς γῆς, βασιλευόμενον ἄνωθεν ... ζῶον ... τῇ πρός Θεόν νεύσει θεούμενο», καί ὁ Ἰ. Χρυσόστομος προσεγγίζοντας τήν ἄλλη ἔννοια ἐκείνη τοῦ δικαίου θά γράψει: «Ἄνθρωπος γάρ ἐστιν οὐχ ὅστις ἁπλῶς χεῖρας ἔχει καί πόδας ἀνθρώπου, ἀλλ' ὅστις εὐσέβειαν καί ἀρετήν μετά παρρησίας ἀσκεῖ».

Αὐτά σημαίνουν ὅτι ἡ ἀλήθεια τοῦ ἀνθρώπου δέν ἐξαντλεῖται στή βιολογική του ὕπαρξη ἀλλά ἔχει ἀναφορές στόν Δημιουργό του καί ἡ ἔννοια τοῦ δικαίου ἔχει ἄμεση σχέση μέ τόν ἔσω ἄνθρωπο.

Δίκαιος εἶναι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος πληροῖ ὅλες τίς θεῖες ἐντολές. Τυγχάνει ἐνάρετος «ἐν ἅπασιν καί τῇ καθόλου ἀρετῇ». Δικαιοσύνη δέ, δέν εἶναι ἁπλῶς, ἡ κατά τόν Πλάτωνα ἀπονομή «ἑκάστῳ τῶν ὀφειλομένων» καί «κατ' ἀξίαν», οὔτε μόνον ἡ «διανεμητική δικαιοσύνη, τοῦ Ἀριστοτέλους πρός ἀποφυγήν τῆς ἀδικίας ἀλλά δικαιοσύνη εἶναι ἡ ἐκπλήρωση τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ παντάπασιν.

Ἡ ἑρμηνεία αὐτή δέν θά πρέπει νά ἠχεῖ παράδοξα, καθ' ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ δικαίου ἀπό τά ὁμηρικά ἔπη δέν ἔχει μόνον νομικό περιεχόμενο ἀλλά καί θρησκευτικό.

Τό δίκαιον εἶναι στενότατα συνυφασμένο μέ τήν γλῶσσα καί τή θρησκεία. Καί αὐτό εἶναι πρωταρχικό καί βασικό στοιχεῖο. Ἄλλωστε ἡ ἀπονομή τοῦ δικαίου ἦταν μία διαδικασία καί ὑπηρεσία ἡ ὁποία γινόταν ὑπό τοῦ ἀρχηγοῦ ἤ βασιλέως ἐν ὀνόματι τῶν θεῶν. Γι' αὐτό εἴχαμε τήν «ἰθεῖα δίκη» καί τήν «σκολιά».

Ἐν κατακλεῖδι, ἐάν ὁ μέγας ἐν πολέμῳ Δαυΐδ θά καταφθάσει καί θά ἀποφανθεῖ: «Ἠγάπησας δικαιοσύνην καί ἐμίσησας ἀνομίαν» (Ψαλμ. 44, 8), ὁ μέγας ἐν εἰρήνῃ σοφός υἱός του, Σολομών, μέ τίς «Παροιμίες» του θά βρίσκεται συνεχῶς ἐνώπιόν μας καί θά τόν ἀκοῦμε νά παροτρύνει: «Δίδου σοφῷ ἀφορμήν καί σοφώτερος ἔσται· γνώριζε δικαίῳ καί προσθήσει τοῦ δέχεσθαι» (9, 9).

Ἀλήθεια, ἐμεῖς κατόπιν ὅλων αὐτῶν τῶν θεοπνεύστων ρήσεων, τί θά ἐπιλέξουμε: «Μνήμη δικαίων μετ' ἐγκωμίων» ἤ τήν ἄλλη φράση «ὄνομα ἀσεβοῦς σβέννυται»; Ἡ ἐπιλογή εἶναι προσωπική καί καθημερινή.